

Anna A. Hlaváčová: *Suzdaľský travelóg. O ceste na koncil do Florencie a späť*

Bratislava: Post Scriptum, 2023. 160 s. ISBN 978-80-8218-054-4

Filip Lampart

Sprístupnenie historického prameňa, ktorý je pre odbornú i laickú verejnosť pomerne málo známy, no svojím obsahom vysoko relevantný, je vždy chvályhodným počinom. K takémuto kroku sa odhodlala aj Anna A. Hlaváčová.¹ Po rade parciálnych štúdií na tému cesty kyjevského metropolitu Izidora na Florentský koncil a späť (1437–1440)² sumarizovala svoje poznatky do uceleného monografického diela. Avšak okrem analytických častí zahrnula do obsahu vlastnej monografie aj kritické vydanie záznamov o putovaní Izidorovho sprievodu, nazvaných ako Suzdaľský travelóg.

Suzdaľský travelóg predstavuje literárnu pamiatku z 15. storočia, ktorú tvoria zápisy vytvorené členom Izidorovho sprievodu. Informujú o zastávkach počas putovania, prejdenných vzdialenostiach a špecifikách jednotlivých lokalít. Výnimočnosť podávaných správ nespočíva len vo vytvorení dokonalého itinerára, no najmä v reflexii vnútorného sveta a mentalít cestovateľov. Všetky okamihy a miesta, ktoré v pozitívnom či negatívnom zmysle upútali pozornosť putujúcich, sú starostlivo zaznamenané. Tak sú napríklad opísané zvyky a ceremónie ortodoxnej náboženskej spoločnosti praktizované pri styku s predstaviteľmi cirkvi (pre obyvateľstvo latinského civilizačného okruhu možno neznáme) či krása a technická vyspelosť západoeurópskych miest. Travelóg neopomína ani dianie na Florentskom koncile. No viac ako koncilové diskusie zaujal zapisovateľa pôvab a výnimočnosť Florencie. Historik orientujúci sa na dejiny stredovýchodnej Európy najviac ocení záznamy o návrate koncilovej delegácie Uhorskom, Poľskom a Litvou. Ich obsah nielenže reflektuje recepciu

¹ Anna A. Hlaváčová je samostatná vedecká pracovníčka Centra spoločenských a psychologických vied SAV. K študovaným problémom uplatňuje multidisciplinárny prístup. Vo svojom výskume sa dlhodobo venuje problematike dejín komunikácie medzi Východom a Západom a konštrukciám dejinných naratívov.

² Výberovo: Anna Hlaváčová, „A Note About Rome (О Риме) in the context of the ‚Journey to Florence‘ (Хождение во Флоренцию),“ *Slovak Studies: Rivista dell'Istituto storico Slovacco di Roma* 1, no. 1–2 (2015): 164–179; Anna Hlaváčová, „The snows in the one-way itineraries of ‚A journey to Florence‘,“ *Slovak Studies: Rivista dell'Istituto storico Slovacco di Roma* 4, no. 1–2 (2018): 143–157; Anna Hlaváčová, „The Return of the Russian Delegation from the Council of Florence. Through the Medieval Kingdom of Hungary,“ *Slovak Studies: Rivista dell'Istituto storico Slovacco di Roma* 5, no. 1–2 (2019): 79–92.

únie v danom geopolitickom priestore, ale často je zdrojom informácií aj pre regionálne dejiny.

Publikácia je rozdelená do štyroch väčších kapitol. V úvodnej časti autorka približuje priestorový a časový kontext diela. Voviedie čitateľa do sveta stredovekých cestovateľov, predstaví mu trasu, po ktorej ho prevedie travelóg, a oboznámi ho so základnými historiografickými prácami k danej téme. Na tomto mieste je potrebné konštatovať autorkinu vysokú znalosť východoeurópskej, resp. ruskej historiografie. Čitatelia menej znalí cyrilickej abecedy by azda ocenili prepis titulov historiografických diel do latinky.

Jadro monografie predstavuje samotná literárna pamiatka. Keďže protograf Suzdalského travelógu nie je doteraz známy, pre edíciu a preklad prameňa zvolila Anna A. Hlaváčová tzv. dlhú verziu zo 16. storočia, uloženú v petrohradskej akademickej knižnici pod označením BAN 16. 8. 13. Dôvodom bola aj tá skutočnosť, že práve v jej obsahu sa uzatvára kruh putovania koncilovej delegácie a opisuje sa prechod Uhorskom vrátane troch miest na území dnešného Slovenska. Dané okolnosti neznamenaajú, že by autorka opomenula iné, resp. staršie redakcie travelógu. Znenie ďalších rukopisov, rovnako aj najstarší variant z 15. storočia ukončený opisom Budína, komparuje s edovanou verziou v poznámkovom aparáte.

Edícia a preklad sú štruktúrované priebežne. Po krátkom odseku v cyrilike, zachytávajúcom istý bod putovania či výnimočnú udalosť, nasleduje preklad do slovenčiny. Anna A. Hlaváčová pristupuje k publikovaniu pamiatky skutočne kriticky. V poznámkovom aparáte vysvetľuje čitateľovi neznáme reálie a dáva na správnu mieru nezrovnalosti, ktoré vznikli z dôvodu nepresných odpisov, neznalostí zapisovateľov či dokonca chybných vývodov súčasných bádateľov. Často ide o nedostatky spojené s identifikáciou miest a smeru Izidorovej cesty. Vďaka autorkinej precíznosti je k dispozícii doteraz najpresnejší itinerár cesty koncilovej delegácie. Je výnimočné, že je publikovaný v slovenskom jazyku (doposiaľ nebol vydaný ani napr. anglický preklad travelógu). Autorkine poznámky sa však neobmedzujú len na nápravu spomenutých nedostatkov. Príležitostne pátrajú po stopách Izidorovho sprievodu v obsahu sekundárnych prameňov. Takto ožívajú niekedy lakonické zápisy travelógu a spolu s nimi ožíva aj postava metropolitu Izidora.

Po obsahovej stránke je Suzdalský travelóg multitematický prameň. Čitateľ sa dozvie o vzťahoch a interakciách medzi hlavnými aktérmi vtedajšieho politického, cirkevného a kultúrneho života, a to ako na Rusi, tak aj v krajinách západného kresťanstva. Bádateľa orientujúceho sa na kultúrohistorické témy zaujmú znaky kultúrnej, liturgickej a konfesionalnej odlišnosti byzantského a latinského sveta. V očarení z exotiky cudzích krajov môže vnímať cit pre

krásu a myšlienkový svet putujúceho pozorovateľa. Sústredenému čitateľovi neujdu ani prejavy recepcie Florentskej únie v krajinách východnej a stredovýchodnej Európy. V tomto smere môžu získané poznatky prekonať naše predstavy. Zapisovateľov cit pre rázovitost' navštívených miest robí z travelógu hodnotný prameň taktiež pre štúdium regionálnych dejín. Popri zvykoch praktizovaných na juhu Uhorska v deň tzv. Tudorice sme informovaní o etnickej skladbe Košíc či mincovni v Starej Ľubovni.

Druhý väčší celok publikácie tvorí interpretačná časť. Jej obsah sa zameriava na dva väčšie dejinné celky. Kým prvá časť analyzuje predovšetkým cestovateľské zážitky aktérov, druhá je už zameraná na pokoncilový vývoj a recepciu únie. Potrebné je poznamenať, že ide o nemenej hodnotný text ako samotná edícia prameňa. Autorkiným zámerom je zasadiť cestovateľskú epizódu Suzdal'cov do širšieho historického kontextu, ktorý neraz vplýval na trasu ich putovania. Anna A. Hlaváčová vysvetľuje možné dôvody jednotlivých zastávok či zdôrazňuje Izidorov talent pri zabezpečení prechodu cudzím územím. V relevantných prípadoch interpretuje príčiny zdržania sa koncilovej delegácie. Na iných miestach sa zase venuje osobným vzťahom medzi predstaviteľmi svetskej a cirkevnej moci (napr. vzťahu Izidora a novgorodského vladyku Eufimija). No hlavnou témou študijnej časti je recepcia Florentskej únie a dôvody jej stroskotania. V tomto smere sa Anna A. Hlaváčová snaží napraviť kliše o vine ortodoxných kresťanov. Izidorove osudy počas i po putovaní z koncilu kladie do širšieho historického kontextu. Tak vieme porozumieť Izidorovmu prijatiu (aj ako legáta) v Uhorsku a jeho odmietnutiu na Litve. A mal to byť práve probazilejský postoj Poľsko-litovského štátu, ktorý ovplyvnil nielen Izidorov život, ale aj budúcnosť únie. Autorka v týchto súvislostiach otvorila zaujímavú polemiku, pričom poukazuje na skutočnosť, že v obsahu samotného travelógu či v inej cyrilickej spisbe z nasledujúcich dekád niet známky, ktorá by spochybňovala koncilovú udalosť. Limity súdobých prameňov Anna A. Hlaváčová prekračuje zohľadnením všeobecného dejinného vývoja. Ruské prostredie bolo voči únii síce spočiatku ambivalentné, ale k jeho jasne antiúnijnému vymedzeniu malo dôjsť pod vplyvom poľských a litovských bazilejčikov. Latiníci nápadne odmietajúci Florentskú úniu nemohli byť dobrým príkladom pre východných susedov. Argumentov pre zdôvodnenie svojich téz prezentuje Anna A. Hlaváčová nepochybne viac. Niektoré pravdepodobne nebudú odbornou verejnosťou ihneď akceptované a budú vyžadovať ďalšiu diskusiu. Rozhodne však môžu predstavovať interpretačný impulz pre každého bádateľa zaoberajúceho sa problematikou Florentského koncilu a únie.

Po tom, ako sa ukončila cesta metropolitu Izidora, venuje sa autorka v záverečnej časti putovaniu samotného travelógu. Pochopiteľne však po skriptóriách

a knižniciach. Predstavuje jednotlivé verzie pamiatky, jej odpisy a vzájomné odlišnosti. Navzájom komparuje rukopisné línie a zamýšľa sa, kedy a za akých príčin došlo k obmenám travelógu. Variantnosť rukopisov sa najviac prejavuje v témach spojených s ontologickými a biblickými otázkami (napr. či snehy na alpských končiaroch ležia od stvorenia sveta alebo od potopy). Avšak ako zásadný fakt Anna A. Hlaváčová konštatuje, že v žiadnom rukopise travelógu nie je možné nájsť nič antilatinské.

Pre každého autora je veľmi náročné vyhnúť sa akýmkoľvek nedostatkom. V prípade recenzovanej monografie mierne rozpačito vyznieva prebranie starších téz Jána Stanislava spojených s hľadaním slovanského pôvodu sídiel na území Panónie.³ Aj s pripustením vplyvu blaténského odkazu je pretrvávajúce slovanského živlu v čase Izidorovho prechodu potrebné podložiť viacerými zdrojmi. Nie vždy je možné spoľahlivo rekonštruovať kultúru a topografiu istého územia len na základe historickej toponymie sídiel. Obzvlášť to platí pre multietnické prostredie vyznačujúce sa častou migráciou. Záujemcovia o danú tému by na istých miestach uvítali citačný záznam sekundárnych prameňov či zoznam použitej literatúry v závere publikácie. Uľahčilo by to sprístupnenie iných, no pre diskutovanú problematiku zásadných, dokumentov (ako napr. list pápeža Eugena IV. Svidrigailovi a Gerasimovi z roku 1434). Sporadicky môže čitateľ naraziť na faktografické chyby, ako je napríklad stotožnenie bieloruskej obce Dubrovna s miestom konania Grunwaldskej bitky. Pre skutočnú zriedkavosť je ich možné považovať len za obligátne chybičky krásy.

Charakter a ojedinelosť nedostatkov neovplyvňuje celkové pozitívne hodnotenie recenzovaného diela. Potrebné je poznamenať, že písomný a jazykový charakter študovaného textu je nad rámec zvyčajných prameňov európskej medievalistiky. Práca s takýmto prameňom si vyžaduje špecifické paleografické a jazykové znalosti. Z tohto dôvodu je sprístupnenie danej literárnej pamiatky výnimočnosťou, ktorá si rozhodne zasluhuje pozornosť. Obzvlášť, ak je edícia obohatená o jedinečné interpretácie a zasadená do dobového kontextu. Počínom Anny A. Hlaváčovej bude Suzdaľský travelóg v (nielen) slovenskej historiografii náležite spopularizovaný a odprezentovaný.

Filip Lampart, Ph.D.
Štátny archív v Prešove
pracovisko Archív Stará Lubovňa
Prešovská 3
064 01 Stará Lubovňa
Slovenská republika
e-mail: filip.lampart@minv.sk

³ Stanislav, Ján. *Slovenský juh v stredoveku I*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1999.